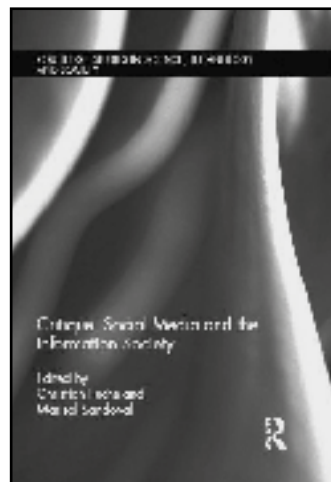


## Kritičke studije medija i informatičkog društva

Christian Fuchs & Marisol Sandoval (editors),  
*Critique, Social Media and the Information  
Society*, Routledge, New York, 2014.

Nađa Bobičić<sup>1</sup>

Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka



Zbornik *Critique, Social Media and the Information Society* koji su uredili Kristijan Fuks (Christian Fuchs) i Marisol Sandoval (Marisol Sandoval) nastao je kao rezultat rada četvrte ICTs i društvene konferencije *Critique, Democracy and Philosophy in 21<sup>st</sup> Century Information Society: Towards Critical Theories of Social Media*, održane 2–4. maja 2012. godine na Univerzitetu u Upsali. Neka od centralnih pitanja koja su postavljena na konferenciji tiču se uloge kritičke teorije danas i mogućnosti analize savremenih medija iz ugla kritičke teorije, uloge informacija u savremenom društvu, značaja krize, kapitalizma, moći, borbe i demokratije i njihove veze sa digitalnim medijima.

U uvodnom tekstu zbornika, urednici Fuks i Sandoval ekspliciraju da je kritička analiza društvene dimenzije medija, odnosno promišljanje uticaja medija i informacija na način na koji funkcioniše ekonomija i, šire gledano, društvo, ono što povezuje tekstove koji su odabrani da uđu u zbornik u jednu cjelinu. Dijalog se u ovom zborniku vodi u vezi sa tim kako kritički pristupiti ideji informatičkog društva, odnosno da li uopšte savremeno društvo treba nazvati informatičkim. Uprkos nesumnjivom značaju koji mediji i informacione tehnologije imaju za društvo, insistiranjem samo na toj dimenziji društva

<sup>1</sup> Kontakt sa autorkom: bobicic.nadja@gmail.com.

u stvari se podržava dominantni neoliberalni diskurs i zanemaruju drugi segmenti. Savremeno društvo, naime, nije samo informaciono-kapitalističko, već je i finansijski-kapitalističko, hiperindustrijski-kapitalističko, društvo „krize“ itd. Prenoseći Adornovu dijalektičku analizu industrijskog društva na savremeno informatičko društvo, autori zaključuju da je odgovor na fundamentalno pitanje o strukturi savremenog društva, tj. o alternativni kapitalizam ili informatičko društvo, u stvari dijalektički. Savremeno društvo je informatičko društvo na nivou proizvodnih snaga kojima se koristi, a to su znanje i informacione tehnologije. Međutim, ono je i dalje kapitalistički uređeno kada je reč o proizvodnim odnosima kao što je to bilo i u Marksovo (Marx) doba.

Odatle upravo proizilazi i druga nit koja povezuje tekstove u ovom zborniku, a to je pitanje današnjeg uticaja i značaja Marksove teorije i marksizma za razumijevanje društva, medija i politike. Savremeni mediji predstavljaju zanimljiv predmet analize stoga što, iako zavise od kapitalističkih proizvodnih odnosa, ujedno imaju i određeni potencijal da razviju odnose proizvodnje i svojinske odnose drugačije od kapitalističkih. S tim u vezi jeste i akcenat na analizi onih medija koji se najčešće nazivaju „društvenim“ medijima, uključujući blog, društvene mreže i sajtove za razmjenu podataka. Ovim medijima se u zborniku pristupa sa kritičke distance, budući da se u vezi s njima prije svega otvaraju pitanja u vezi sa problemima prekarijata, nejednakosti i eksploatacije, što je u suprotnosti sa dominantnim diskursom u kojem su savremeni mediji gotovo isključivo prikazani kao inkluzivni, kreativni i demokratski.

Zbornik je podijeljen u tri cjeline: kritičke studije informatičkog društva, kritičke studije interneta i društvenih medija i kritičke studije rada u okviru medija i informacionih i komunikacionih tehnologija. Prvu cjelinu otvara tekst jednog od urednika zbornika Kristijana Fuksa, u kojem autor razvija marksističku analizu interneta i savremenih medija, zasnivajući je na klasičnom marksističkom pojmu rada. Savremeni mediji i informatičke tehnologije zavise od najgrubljih i najsuptilnijih vidova eksploatacije radnika i radnica širom svijeta. Fuks analizira sve nivoe proizvodnje informatičkih tehnologija i medija, od pribavljanja osnovnih sirovina u rudnicima Afrike, preko proizvodnje aparata u podjednako nehumanim uslovima u fabrikama u Aziji, sve do onog najsuptilnijeg nivoa eksploatacije u vidu neplaćenog intelektualnog i kreativnog rada koji svakodnevno obavljamo na društvenim mrežama. Ali se Fuks ne zadržava samo na kritici kapitalističkog informatičkog društva, već daje primjere *Vikipedije* i

pokreta *Occupy*, kao pozitivnih (iako ne idealnih primjera prakse), kojima se pokazuje da internet ima potencijal da funkcioniše tako da mijenja uvrežene proizvodne i svojinske odnose, tako da se oni više ne zasnivaju na logici kapitala. I u narednom tekstu u ovoj cjelini zbornika Hofkirchner (Hofkirchner) takođe problematizuje mogućnosti informatičkih i komunikacionih tehnologija da budu od koristi u unapređenju društva na najširem globalnom nivou, te da budu efikasna sredstva u borbi različitih oslobodilačkih pokreta, poput pokreta *Occupy*, usmjerenog protiv globalnog krupnog kapitala. Hofkirchner postavlja pitanje kako formirati globalno održivo informatičko društvo (*Global Sustainable Information Society – GSIS*), koje predstavlja društvo u kojem se informacije koriste kao osnova za održivi razvoj na globalnom nivou.

Tema teksta koji slijedi je značaj kritičkih studija savremenog informatičkog kapitalizma i djelo je šest mladih autora i autorki, kako se oni sami određuju. Iz ugla mlade generacije, tzv. „generacije Y“ ili „milenijalsa“, oni se vraćaju osnovama marksizma, ukazujući na to kako kapitalizam ujedno zadržava tradicionalne forme eksploatacije, ali i pronalazi nove načine da valorizuje znanje i informacije. Osim pojmom eksploatacije, oni se koriste i Marksovim konceptom akumulacije kapitala, kako bi objasnili podvojenost društva na one koji imaju i one koji nemaju, kao i podvojenost uloge informatičkih i komunikacionih tehnologija u društvu. Jedan od primjera koji navode jeste institucionalna podrška zaštiti intelektualne svojine naspram mogućnosti izgradnje kolektivnih izvora znanja i otvorene kulture zasnovane na dijeljenju. Autori i autorke ovog teksta čine još jedan kritički i politički iskorak analizirajući sopstveni prekarni i nesigurni položaj na akademiji, a navode i primjere studentskih pobuna, čime se ovaj kolektivni rad ističe na još jedan način u odnosu na ostale tekstove u zborniku. U posljednjem tekstu u ovoj cjelini zbornika, autorka Bredli (Bradley) analizira materijalnu osnovu proizvodnje u sektoru informatičkih i komunikacionih tehnologija. Ona ispituje uslove rada, radnu organizaciju, principe i politike vezane za isplatu nadnice, radne sate i sl. Koncept digitalnog rada je, kako ova autorka smatra, veoma širok i stoga mu treba pristupiti interdisciplinarno, saradnjom između sociologije, socijalne psihologije, političkih nauka, informatike, nacionalnih i globalne ekonomije i drugih disciplina.

Drugi, centralni dio zbornika, koji je posvećen kritičkim studijama interneta i društvenih medija, najobimniji je i čine ga tekstovi sedam autora i autorki. U tekstu koji otvara ovu cjelinu, Finberg (Feenberg) koristi pristup koji naziva

kritičkim konstruktivizmom, zasnovanim na marksističkoj kritici, a koji preuzima iz studije *(Re)Inventing the Internet*, čiji je kourednik sa Tedom Hamiltonom (Ted Hamilton). Kada piše o informatičkom kapitalizmu, autor preuzima ideje o dva moguća modela borbe, koja je zastupao i Markuze (Marcuse), prvi tokom šezdesetih godina, a drugi u sljedećoj deceniji, sedamdesetih. Na dilemu između, s jedne strane, radikalne promjene sistema i, s druge strane, strategija stalne institucionalne borbe, a u slučaju interneta i komunikacijskih tehnologija, Finberg odgovara tako što ukazuje da je, uprkos svim razočaranjima u radikalne i revolucionarne ideje, kritika i dalje nužna, kao i ukazivanje na nove mogućnosti djelanja koje bi vodile u smjeru racionalnog i održivog sistema.

Merdokov (Murdock) esej je posebno zanimljiv, jer prikazuje kako se dijahronijski razvijala kultura komodifikacije (*commodity culture*), od perioda novina, preko filma, televizije, sve do interneta. U narednom tekstu urednice zbornika Sandoval, propituje se „nedruštvenost“ društvenih medija, odnosno kritički se pristupa kvalitetima poput dijeljenja, saučestvovanja i participacije, koji su najčešće u vezi sa ovim medijima, i to posredstvom analize proizvodnih odnosa koji određuju način na koji funkcioniše medijska produkcija, distribucija i, konačno, „konzumacija“ medija. Značaj ovog teksta je i u tome što autorka analizira prakse najvećih informacionih i komunikacionih korporacija – kompanija *Apple*, *Google*, *New Corporation*, *Microsoft* i *HP*, da bi pokazala kako „društveni“ mediji ne postoje zarad povećanja društvenosti i solidarnosti, već zbog održanja i povećanja profita globalnog kapitala.

Naspram ovih korporacija, tj. „digitalnog fronta“, stoji „globalni radnik“, kako savremene „gospodara i roba“ naziva Dajer-Vajtford (Dyer-Witheyford). Globalnog radnika/icu karakteriše to što je transnacionalan/a i ujedno mobilan/a migrant/kinja unutar i van granica, prekaran/a, „feminizovan“ jer žene trpe dvostruku eksploataciju radeći za nadnicu, ali i neplaćeni kućni rad i, konačno, povezan je sa dvije milijarde internet računara i šest milijardi mobilnih telefona. Takav položaj digitalnog radnika/ice dovodi do povratka problema alijenacije, o čemu i u sljedećem tekstu u zborniku piše Andrejević. Iako je pojam alijenacije višestruko kritikovan, Andrejević pokazuje da njega ima smisla koristiti u svijetu u kojem naš rad dovodi do generisanja podataka koje drugi mogu sakupljati, uređivati i analizirati kako bi osmislili nove načine da nas što efikasnije obmanjuju i da nam omoguće ili onemoguće pristup zaposlenju ili obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti i drugim oblicima socijalne zaštite i blagostanja.

Posljednja dva teksta u ovoj cjelini zbornika, autora Dalgrena (Dahlgren) i Olsona (Olsson), bave se demokratskim uređenjem i problemima političke participacije u informatičkom kapitalizmu. Dalgren pravi razliku između participacije *u* medijima i participacije *posredstvom* medija, kako bi objasnio da su mediji značajni za političku participaciju onih koji politički djeluju i van medija, poput aktivista i aktivistkinja, dok za većinu „društveni“ mediji ne predstavljaju direktno političko učestvovanje, već privatne razmjene sa istomišljenicima. Sljedeći tekst se, s jedne strane, može čitati i kao svojevrsan zaključak i sumiranje stavova izrečenih u prethodnim tekstovima. S druge strane, aAutor kombinovanjem teorijskog promišljanja i analize konkretnih primjera pokazuje kako mediji u zavisnosti od konteksta mijenjaju i svoje viđenje onoga što se naziva arhitekturom participacije (*architecture of participation*), čime se i zaključuje ova cjelina zbornika.

Tri teksta čine treći i posljednji dio zbornika, čija su tema kritičke studije rada u okviru medija i informacionih i komunikacionih tehnologija. Autorka Makerčer (McKercher) u zbornik uvodi feminističku perspektivu, pišući o frilenserskom (*freelance*) novinarstvu u Sjedinjenim Američkim Državama i Kanadi. Iako je „frilens novinarstvo“ isprva moglo biti idealizovano kao zaista slobodno i nezavisno, prekarni radnici i posebno radnice suočavaju se sa višestrukim pritiscima i ekonomskim problemima u pokušaju da žive od svog rada i da taj rad naplate. Autorka Melin takođe se koristi feminističkom teorijom kako bi na primjerima iskustava novinara i novinarki koji odlučuju da izađu iz hijerarhizovanog i seksitičkog prostora novinskih redakcija, a u želji da poboljšaju uslove rada, pokazala njihov položaj. Ona analizira mane prekarnog rada, ali i prednosti i mogućnosti kreativnih rješenja problema sa kojima se posebno suočavaju novinarke. Treći i zaključni tekst u ovom poglavlju zbornika, autora Moska (Mosco), vraća se na teorijske rasprave iz prve dvije cjeline zbornika, te se fokusira na „povratak Marksa“, odnosno na kritički pristup radu, medijima i komunikaciji, zaokružujući na taj način zbornik u dobro povezanu cjelinu.

Kvalitet ovog zbornika je prije svega u tome što kritički pristupa savremenim medijima, kombinujući teorijski marksistički pristup sa analizom prakse radnica i radnika na svim nivoima, od tehnološke proizvodnje, preko uredničkih redakcija, do ličnih računara. Tri poglavlja zbornika se međusobno dopunjuju i povezani su u logičnu celinu, uprkos tome što svaki autor i autorka

samostalno doprinose osvjetljavanju ponekad i sličnih pitanja. Ipak, uprkos potencijalu koji ima ovakav pristup medijima, postavlja se pitanje zbog čega je on ograničen samo na tradicionalne marksističke pojmove poput alijenacije ili na višestruko problematizovane pojmove poput klase prekarijata. Zato se ovaj zbornik može čitati kao dobra osnova za marksistički pristup medijima i informacionim i komunikacionim tehnologijama, ali ju je nužno u sljedećem periodu i proširiti uzimanjem u obzir savremenijih marksističkih pojmova i teorijskih praksi. Moto toga mogao bi biti ne „povratak Marksa“, već „napred ka Marksu“.